

А.В. Буйських, О.С. Біляєв, В.В. Крутілов

З ДОСВІДУ КОНСЕРВАЦІЙНО-РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ОЛЬВІЯ» НАН УКРАЇНИ

У статті подано короткий огляд основних консерваційних заходів, спрямованих на музеєфікацію залишків античних споруд, що були здійснені в Ольвії та на о. Березань протягом останніх років.

Ключові слова: Ольвія, Борисфен, античність, будівництво, консервація кладок, музеєфікація.

На території Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України зберігається значна кількість, виявлених протягом понад століття, різноманітних об'єктів, які мають історико-археологічну й культурну цінність та становлять частину національного надбання. Усі вони складають експозицію під відкритим небом, музеєфікація якої зараз є невід'ємною частиною науково-дослідної роботи заповідника. Такі роботи проводяться, починаючи від кінця 1950-х рр., проте лише упродовж останніх двох десятиріч вони набули системного характеру.

Консерваційні заходи на території городища здійснюються відповідно до кількох пов'язаних між собою напрямків. Конкретна стратегія проведення консерваційно-реставраційних заходів на базі НІАЗ «Ольвія» вже отримала наукове обґрунтування та була реалізована на визначених прикладах (Беляєв 1994, с. 17–19; Беляєв, Кудренко 1994, с. 104–106; Крижицький 2001, с. 19 сл.; Крижицький 2001а, с. 9 сл.). Практичний досвід доводить, що неухильне дотримання та подальше вдосконалення цієї стратегії є невід'ємною частиною науково-дослідної роботи, загалом пов'язаної з археологічним вивченням такої складної багаточислової пам'ятки як Ольвія (Крижицький 2004, с. 209–210).

Перш за все, це питання збереження архітектурно-будівельної спадщини, виявленої в різних районах міста, починаючи з 1900-х рр. Залишки будівель, що збереглися від того часу, як найбільш репрезентативні з точки зору їхнього подальшого експонування, нині потребу-

ють найбільшої уваги, зважаючи на багаторічний руйнівний вплив природно-кліматичного фактора. Серед найголовніших чинників — наявність берегової абразії, що сприяє зсуву ґрунту, і руйнуванню культурного шару відповідно, атмосферні опади, вологість, рослинність. Усі перелічені фактори в певній мірі зумовлюють руйнування стін — навіть тих, до яких десятиліття чи два тому вже було вжито консерваційних заходів. Тому постійний моніторинг їхнього стану має на меті консервацію пріоритетних будівельних залишків — наземних та підвальних стін, вимощення дворів та вулиць, водогонів тощо. До того ж, до появи постійної охорони на території заповідника в 2006 р., руйнівний характер мав й антропогенний фактор, що призвело до повної або часткової втрати низки розкопаних об'єктів на городищі (див. детал.: Крапівіна 2001, с. 7–8). На сьогодні розкопано приблизно 5 га від загальної збереженої площі пам'ятки, що становить 30 га (Крижицький 2001, с. 26); розкопи, в яких експонуються архітектурні об'єкти, знаходяться у Верхньому (переважно), Терасному та Нижньому містах.

Частина відкритих об'єктів, що пережила декілька воєнних лихоліть та руйнувань, була частково відновлена в 1960-ті рр. за допомогою контрфорсів із каменю та цементного облицювання, які підтримували мурування, що випиралося під тиском маси ґрунту (рис. 1) й першим втрачало свою експозиційну привабливість. Досвід його поступової заміни шляхом повного або часткового перемуровування стін на основі нового, спеціально приготованого розчину та макетування в натуральний розмір зруйнованих залишків або тих, у конструкції

Рис. 1. Будинок на ділянці А — приклад консервації 1960-х рр.

Рис. 2. Підвали Західного торговельного ряду на ольвійській агорі

яких був відсутній камінь, виявився цілком позитивним (див. детал.: Беляєв, Кудренко 1994, с. 103—104). Окрім того, мурування піднімалося на певну висоту (проте не вище від максимально збереженого на момент розкопок), відновлювалися дверні коробки, вікна в підвальних приміщеннях, докладалися розбиті або втрачені фрагменти вимощення, обрамлення цистерн у подвір'ях, сходи в підвальних приміщеннях. У роботах використано автентичний оброблений камінь, що походить із розкопок (часто — той, що випав із стін), без застосування сучасного матеріалу, який дисонував би у фасадах мурування. Таким чином було законсервовано низку об'єктів і будівельних комплексів, яким повернуто початковий вигляд, зафіксований на момент розкопок. Практичним досвідом установлено, що в умовах під відкритим небом подібні роботи слід повторювати з періодичністю до 25 років (Крижицький 2001, с. 32). Це, перш за все, стосується будинків, відкритих у Нижньому та Верхньому містах (рис. 2; 3), в яких підновлено або відтворено, відповідно до пла-

Рис. 3. Стіна з нішами будинку «жерця Агрота» в Центральному кварталі

Рис. 4. Храм Зевса на Східному теменосі — приклад макетування плану

ну будівлі, мурування як у підвалах, так і в наземних приміщеннях (Беляєв, Кудренко 1994, с. 103 сл.; Беляєв 1995, с. 43—45). Практично всі об'єкти Верхнього міста вже зараз залучено до екскурсійних маршрутів заповідника, на черзі — об'єкти Нижнього міста (Беляєв 2003, с. 53—54; Беляєв 2004, с. 58—59). Необхідно додати, що методику консервації будівельних комплексів, яка пройшла успішну апробацію в Ольвії, було враховано під час проведення аналогічних заходів на другій за значенням пам'ятці античного часу Північно-Західного Причорномор'я — у Тірі (Беляєв, Росохацкий 1999, с. 52 сл.).

Окрім відновлення фундаментних рядів мурування, які хоча й частково, але все ж таки збереглися, роботи з консервації велися і на будівлях, які повністю втратили кам'яне мурування. Так, якщо на кінець 1970-х рр. для відтворення плану таких споруд використовувалися повномасштабні макети фундаментів із сучасних матеріалів (храми Аполлона Дельфінія й Зевса, а також Велика стоя на Східному теменосі (рис. 4), то під час музеєфікації храму Аполлона Лікаря на Західному теменосі було застосовано інший метод. Стародавні вибірки кам'яного мурування засипано відпрацьо-

Рис. 5. Храм Аполлона Лікаря на Західному теменосі — приклад експонування плану за допомогою черепків

Рис. 6. Курган Єврисивія та Арети — реконструкція крепіді та насипу

ваними керамічними фрагментами так, щоб повністю відтворити план храму (рис. 5). Щорічно ділянка теменосу підновлюється саме в такому вигляді й це не потребує додаткових фінансових або фізичних витрат.

Окремо слід згадати реставрацію крепіді навколо кургану зі склепом Єврисивія та Арети II ст. н.е. Реставраційним роботам за спеціально розробленим проектом передували додаткові археологічні дослідження по трасі крепіді з метою виявлення стародавніх фундаментів та вивчення їхнього стану, а також наукове

Рис. 7. Оборонний мур північної стіни римської цитаделі. Розкопки Д.М. Хмелевського, наукове керівництво С.Д. Крижицького

обґрунтування доцільності проведення таких робіт із включенням збережених автентичних каменів крепіді до реконструйованого мурування. Відтворений комплекс кургану включав крепіду, частково відновлений земляний насип та вхід із сучасних матеріалів (Крыжицкий 2005, с. 425 сл.). Зараз він є однією з візитівок НІАЗ «Ольвія» та складає невід'ємну частину його історичного ландшафту (рис. 6).

До іншого напрямку діяльності належать консерваційні роботи із залученням наукового штату Ольвійської експедиції, оскільки проводилися безпосередньо під час щорічних польових сезонів. Ідеться про консервацію археологічних та будівельних об'єктів, передусім різного роду земляних заглиблень та ям, відпрацьованим ґрунтом по закінченню розкопок. Слід мати на увазі, що частина відкритих археологічних об'єктів становить науковий інтерес лише для фахівців-археологів. Перш за все, це заглиблені земляні (напівземлянки, ями) або вкрай фрагментовані кам'яні споруди, які, зазвичай, не мають експозиційної при-

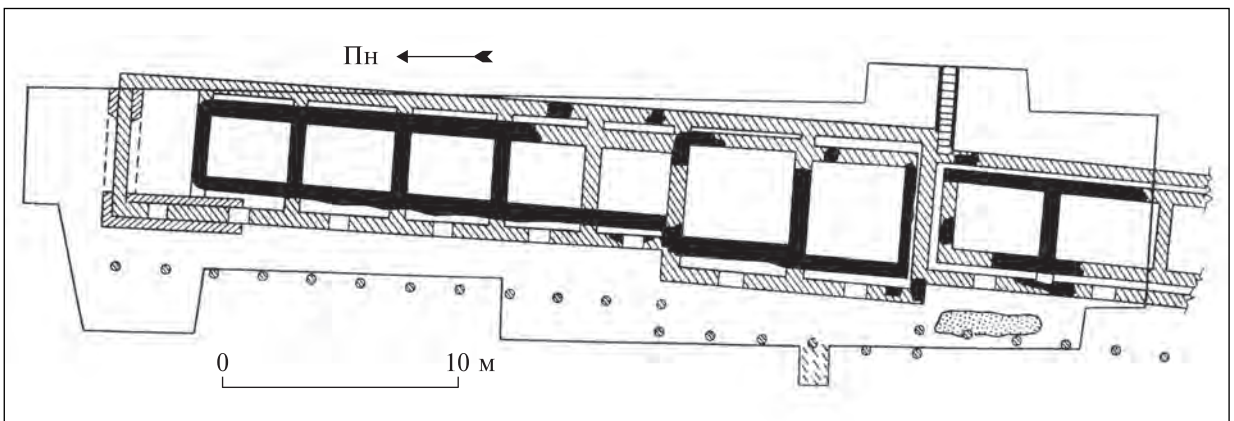

Рис. 8. План Східного торговельного ряду (за: Леви 1985)

Рис. 9. Східний торговельний ряд. Загальний вигляд із півдня станом на 2013 р., до проведення консерваційних заходів

вабливості. Залишати такі споруди для експозиції не рекомендовано (Крижицький 2001, с. 30). Саме тому вони засипаються відпрацьованим ґрунтом опісля їхньої фіксації, а через рік — остаточно нівелюються внаслідок осідання в зимовий період. Таким чином досягається консервація будівельних решток у поєднанні з музеєфікацією пріоритетних об'єктів. На жаль, сучасними методами консервації не вдається зберегти такі монументальні земляні споруди, як підземні склепи ольвійського міського некрополя, які б складала досить ефектну частину експозиції. Зараз усі вони після відкриття та фіксації також засипаються відпрацьованим ґрунтом.

Ще одна нагальна проблема, з якою в Ольвії зустрічаються фахівці мало не щорічно: це питання як зберегти споруди чи їхні частини, побудовані з глини (сирцевої цегли) або т.зв. шарові конструкції з лесу та золи, що заміняли кам'яні фундаменти. Вони є унікальними об'єктами для вивчення стародавньої архітектури та будівельної справи півдня сучасної України. Багаторічні намагання їх законсервувати для подальшого експонування, на жаль, були безуспішними та довели, що на сьогодні найкращим способом їхнього збереження є повне засипання ґрунтом, оскільки нищівне руйнування, як наслідок впливу атмосферних опадів, зупинити або локалізувати поки не вдається (див. детальніше: Крапивина 2005, с. 44—45; 2007, с. 24—26).

Реалізовані за останні десятиліття методичні рекомендації були враховані для наукового обґрунтування невідкладних заходів, спрямованих на охорону об'єктів археологічної спадщини, що зберігаються на території НІАЗ «Ольвія» і до цього часу не були залучені до екскурсійних маршрутів заповідника з причи-

Рис. 10. Східний торговельний ряд. Загальний вигляд з півдня станом на 2015 р., після закінчення консерваційних заходів

ни втрати свого експозиційного вигляду. Перш за все, це стосується комплексу споруд північного оборонного муру римської цитаделі, який був досліджений у першій чверті ХХ ст. і викликає значний історико-культурний інтерес (Крыжицкий 2004а, с. 137 сл.). За декілька років тут прибрано масиви відпрацьованого ґрунту, що спливав у розкопи, повторно розчищено частину ворітного проїзду, уточнено план будівельного комплексу т.зв. «казарми», яку було прибудовано до стіни, та законсервовано її фундаменти. Окрім того, виявилось, що для подальшої консервації унікального оборонного комплексу необхідно продовжити дослідження куртини на захід від воріт (рис. 7) по трасі новітньої вибірки каменю. Нову частину міського оборонного муру, з огляду на її збереженість, також доцільно долучити до експонування просто неба (Крижицький, Хмельевський, Буйських 2014, с. 193—194).

Зважаючи на сучасний стан нерухомих пам'яток у центральній частині заповідника «Ольвія», було вирішено залучити до консерваційних заходів споруду, розкопану в 1946—1949 рр та в 1950—1959 рр., — Східний торговельний ряд. Ця будівля оперізувала агору зі сходу, мала витягнутий прямокутний, імовірно, симетричний план та складалася з понад дев'яти приміщень, східний фасад яких було, на думку авторів розкопок, оформлено наскрізним портиком (рис. 8). Практично від усіх приміщень збереглися лише нижні рівні фундаментів (Леви 1985, с. 96—98). Зараз цю споруду слід інтерпретувати як стою, яка разом із Великою стоею формувала ансамбль агори за елліністичної доби. За роки, що минули від часу розкопок, практично до нижнього ряду було зруйноване мурування багатьох примі-

Рис. 11. Південне приміщення Східного торговельного ряду

щень, подекуди зникло мурування поперечних стін, а загальний незадовільний стан об'єкта доповнила маса землі, яка напливла з високих бортів розкопу до приміщення та на залишки мурування (рис. 9).

Тому заходи для консервації й часткової реставрації мурування приміщень Східного торговельного ряду проводилися відповідно до методики, що застосовується впродовж останніх двадцяти років проведення подібних робіт на території Ольвії та добре зарекомендувала себе в місцевих умовах. За основу було прийнято метод сухого мурування з додатковою (механічною) обробкою чолової поверхні, щоб підняти камені та забутувати дрібним бутом внутрішню частину мурування, використовуючи сучасний розчин (Біляєв 2001, с. 24). Ураховано також методичні рекомендації щодо відтворення автентичного планування найранішого будівельного періоду, який становить найбільший інтерес із точки зору реалізації первинного задуму архітектора, для правильного бачення не лише конкретної споруди, а й будівельного ансамблю (Крыжицкий 2004, с. 210). У результаті впродовж двох років було музеєфіковано чотири приміщення (рис. 10).

Роботи почали проводити з південного приміщення, в якому від мурування *in situ* лишилося декілька каменів. У результаті було відтворено по два-три ряди мурування в усіх чотирьох стінах, внутрішнє забутовування покладено на розчині, збережено автентичну частину східної стіни. Північна стіна має довжину 3,0 м, висоту — 0,45 м, ширину — 1,07 м; відповідні розміри південної стіни становлять: 2,7 м, 0,4 м та 0,6 м; виміри західної стіни: 5,4 м, 0,5 м та 0,6 м. У східній стіні довжина відтвореної частини становить 2,7 м, висота — 10,5 м, ширина — 0,4 м (рис. 11).

У другому південному приміщенні збережене мурування виведено на одну висоту, прак-

Рис. 12. Теменос Афродіти в Борисфені станом на 2014 р., після закінчення консерваційних заходів

тично повністю відновлено східну стіну, від якої збереглося декілька каменів. Докладено два ряди східної стіни, розчином закріплено забутівне каміння та тильну сторону, які утримують масив ґрунту. Законсервовані стіни мають такі розміри (довжина, висота, ширина): східна стіна — 4,0 м, 0,4 м, 0,6 м; західна — 4,0 м, 0,35 м, 0,4 м; північна — 3,7 м, 0,6 м, 0,8 м; південна — 1,05 м, 0,2 м, 1,07 м.

У третьому південному приміщенні було частково поновлено два ряди східного та західного мурування, у північній стіні доповнено чотири ряди. Розміри законсервованих стін (довжина, висота, ширина): східна стіна — 12,2 м, 0,35 м, 0,6 м; західна — 12 м, 0,4 м, 0,55 м; північна — 2,8 м, 0,5 м, 0,6 м.

У четвертому приміщенні частково зберігся нижній ряд східної стіни, наявні значні втрачені мурування західної стіни, у південній стіні зруйновані верхні ряди. Тому в східній стіні було викладено й закріплено розчином три ряди каменів із забутовуванням тильної сторони. У північній і південній стінах доповнено один-два ряди фасадів. Розміри законсервованих стін (довжина, висота, ширина): східна та західна стіни — 8,3 м, 0,6 м, 0,3 м; північна — 0,7 м, 0,2 м, 0,3 м; південна — 8,3 м, 0,56 м, 0,55 м. Після закінчення робіт було вирішено частково прибрати напливи ґрунту з бортів, а місце їхнього примикання до кладок подекуди обкласти плитами для запобігання подальшим напливам. У результаті об'єкт набув цілком експозиційного вигляду.

Окрім Ольвії, консерваційні роботи вперше проводилися на о. Березань (античний Борисфен), який є складовою частиною НІАЗ «Ольвія». Тут було вирішено музеєфікувати два об'єкти — споруди теменосу Афродіти та будівлі, відкритої на північному сході від неї. Теменос включав храм, круглий вівтар та огорожу (Назаров 2001, с. 154 сл., рис. 2). Ансамбль

споруд повністю відкрито в 1987 р. За час, що минув, частково було зруйноване фундаментне та наземне мурування храму та огорожі, викришилося глиняне забутовування вітваря. У результаті консерваційних заходів було докладено два ряди двофасадного мурування північної стіни храму, завдовжки 4,5 м, заввишки 0,4 м та завширшки 0,6 м. За цією системою було викладено зруйновану південну стіну. Східну й західну стіни наосу законсервовано до висоти 0,3 м, відновлено зруйновані анти — на торцеві стіни встановлено пласкі прямокутні плити (розміри: $0,5 \times 0,3$ м та $0,5 \times 0,5$ м, відповідно). Також підновлено огорожу, а плити вітваря скріплено розчином (рис. 12).

На ділянці, де тривають археологічні дослідження, була відкрита споруда другої половини VI—V ст. до н.е., яка мала, скоріш за все, громадське (культове?) призначення. Будівельна історія ділянки, де знаходиться споруда, складається з декількох періодів, кожен з яких представлений різними об'єктами. Саме на цій ділянці було відкрито гончарні печі із залишками бракованої продукції місцевого гончарного ремесла середини VI ст. до н.е. (Крутилов 2015, с. 116 сл.), що має непересічне значення для вивчення історії та економіки Борисфена. Однак, зважаючи на низку об'єктивних та суб'єктивних обставин, які унеможливили збереження та експонування печей *in situ*, було прийнято рішення засипати їх піском та законсервувати. Для експозиції ж обрано споруди наступного будівельного періоду, які перекрили зазначені печі.

Поява цих споруд відноситься до другої половини VI ст. до н.е., у кінці першої чверті V ст. до н.е. вони загинули внаслідок пожежі, опісля чого були перебудовані. Скоріш за все, це будівлі із сирцевими стінами, зведені на кам'яних цоколях. У ранньому будівельному періоді споруда складалася з одного прямокутного в плані приміщення, розмірами близько $6,0 \times 4,0$ м, розташовувалася на розі кварталу та виходила на повздовжню й поперечну вулиці. Після пожежі до його південно-західної стіни в повздовжньому напрямку було прибудовано стіну-огорожу Г-подібної форми, що оперезала подвір'я. У центрі подвір'я обладнано квадратний глинобитний вітвар (Крутилов, Смирнов, Бодаренко 2013, с. 265), що дало підстави для міркувань про неординарність споруди. Функціональне призначення будівлі ще до кінця не з'ясовано, проте, зважаючи

Рис. 13. Комплекс громадського (?) призначення в Борисфені станом на 2014 р., після закінчення консерваційних заходів

на особливості планувальної структури, очевидно, воно мало нежитловий характер. Тому для консервації споруд на ділянці було вибрано саме ці завдяки збереженості їхніх кам'яних цоколів (рис. 12).

У приміщенні першого будівельного періоду було ліквідовано пролом завширшки 1,5 м в муруванні, завдовжки — 5,7 м, додано два фасадних ряди, скріплено розчином. В іншому муруванні, завдовжки 2,2 м, збереглося п'ять каменів, а його північно-східний кут виявився зруйнованим. Цей кут було доповнено камінням із розкопу. Подібним чином доповнено втрачені ряди іншого мурування приміщення й практично наново викладено два ряди фундаментної траншеї для збереження плану будівлі. Спочатку витягнуто забутовування, після чого обидві стіни з внутрішнього боку скріплено розчином. Потім стіни знову забутовано й скріплено розчином. Довжина відновленого ряду мурування фундаменту становить 5,7 м, ширина — 0,5 м, висота — 0,3 м. Також позначено реконструйоване місце входу. Окрім того, для запобігання осіданню ґрунту щільно засипано всі заглиблення всередині двору, навколо вітваря. Таким чином, законсервовані об'єкти було додано до екскурсійного маршруту на острові.

Консерваційні роботи, що проводяться на території НІАЗ «Ольвія» вже встигли довести свою необхідність, з огляду на сьогоdnішній стан пам'ятки та брак державного фінансування для виконання масштабніших робіт. Незважаючи на це, заходи, що вживаються, дозволяють підтримувати архітектурно-археологічні об'єкти заповідника в задовільному стані. Практичний досвід, здобутий у цій галузі, може бути корисним для проведення подібних робіт на інших археологічних пам'ятках Північного Причорномор'я.

- Беляев А.С.* Консервация строительных остатков в Ольвии // Ольвия-200. Тез. докл. междунар. конф., посвященной двухсотлетию археологического открытия Ольвии. — Николаев, 1994. — С. 17—20.
- Беляев А.С.* Реставрация строительных остатков в Ольвии в 1995 году // *Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. Тези доп. першої обласної наукової краєзнавчої конф.* — Миколаїв, 1995. — С. 43—45.
- Біляєв О.С.* З досвіду консервації та реставрації кам'яних будівель в Ольвії // *Ольвія та античний світ. Мат-ли наук. читань, присвячений 75-річчю утворення історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України.* — К., 2001. — С. 24—25.
- Біляєв О.С.* Реставраційні роботи в Ольвії в 2002 р. // *АДУ 2001—2002 рр.* — К., 2003. — С. 53—54.
- Беляев А.С.* Концепция музеефикации Ольвии — музей под открытым небом // *BORYSTHENIKA-2004. Мат-лы междунар. науч. конф. в 100-летию начала исследований острова Березань Э.Р. фон Штерном.* — Николаев, 2004. — С. 57—60.
- Беляев О.С., Кудренко А.І.* Про методику консервації і реставрації кам'яних будівельних залишків // *Археологія.* — 1994. — № 2. — С. 103—111.
- Беляев А.С., Росохацкий А.А.* Консервация строительных объектов в Тире в 1997—1998 гг.: итоги и перспективы // *Охрана и исследования памятников археологии в Одесской области.* — Одесса, 1999. — Вып. 1. — С. 52—58.
- Крапивина В.В.* Розвиток справи охорони Ольвії та її зв'язок з археологічними дослідженнями // *Ольвія та античний світ. Матеріали наукових читань, присвячені 75-річчю утворення історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України.* — К., 2001. — С. 5—8.
- Крапивина В.В.* К проблеме сохранения и музеефикации земляных сооружений // *Античный город: проблемы сохранения архитектурно-археологических комплексов. Мат-лы II междунар. коллоквиума.* — Керчь, 2005. — С. 44—45.
- Крапивина В.В.* О концепции музеефикации античной Ольвии // *Античный город: проблемы сохранения архитектурно-археологических комплексов. Материалы II международного коллоквиума.* — Керчь, 2007. — С. 24—26.
- Крутилов В.В.* Керамічні печі з Борисфена середини VI ст. до н.е. // *Археологія.* — 2015. — № 2. — С. 116—124.
- Крутилов В.В., Смирнов А.И., Бондаренко Д.В.* Розкопки античного поселення на о. Березань (ділянка «ГШ») // *АДУ 2012 р.* — К.; Луцьк, 2013. — С. 264—265.
- Крижицький С.Д.* Перспективи дослідження і збереження архітектурно-будівельних залишків Ольвії // *Археологія.* — 2001. — № 4. — С. 19—35.
- Крижицький С.Д.* Перспективи дослідження і збереження архітектурно-будівельних залишків Ольвії // *Ольвія та античний світ. Матеріали наукових читань, присвячений 75-річчю утворення історико-археологічного заповідника «Ольвія» НАН України.* — К., 2001. — С. 9—13.
- Крыжицкий С.Д.* К методике подготовки обоснования музеефикации архитектурно-археологических объектов античных городов Северного Причерноморья // *Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Этнические процессы.* — БЧ. — Керчь, 2004. — V. — С. 209—211.
- Крыжицкий С.Д.* Опыт подготовки обоснования музеефикации архитектурно-археологического объекта на примере входной части Ольвийской цитадели // *Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре. Мат-лы II Судакской междунар. науч. конф.* — К.; Судак, 2004а. — Ч. III—IV. — С. 137—144.
- Крыжицкий С.Д.* Археологическое обоснование к проекту реставрации кургана над склепом Еврисивия и Ареты в Ольвии // *АДУ 2003—2004 рр.* — Запоріжжя, 2005. — С. 425—433.
- Крижицький С.Д., Хмелевський Д.М., Буйських А.В.* Дослідження північного оборонного комплексу римської цитаделі в Ольвії // *Археологічні дослідження в Україні—2013.* — К., 2014. — С. 193—194.
- Леви Е.И.* Ольвия. Город эпохи эллинизма. — Л., 1985.
- Назаров В.В.* Святилище Афродиты в Борисфене // *ВДИ.* — 2001. — № 1. — С. 154—165.

Надійшла 09.10.2015

А.В. Буйських, А.С. Беляев, В.В. Крутилов

ИЗ ОПЫТА КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННЫХ РАБОТ В НАЦИОНАЛЬНОМ ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКОМ ЗАПОВЕДНИКЕ «ОЛЬВИЯ» НАН УКРАИНЫ

В НИАЗ «Ольвия» в течение последних десятилетий систематически проводятся консервационно-реставрационные мероприятия, направленные на музеефикацию строительных остатков, открытых в разные годы на городище. Опыт проведения подобных работ получил теоретическое обоснование как часть научно-исследовательской работы заповедника (работы под руководством С.Д. Крыжицкого, В.В. Крапивиной, А.С. Беляева). Помимо консервации приоритетных строительных остатков, раскопанных в Верхнем и Нижнем городе (жилые дома, общественные сооружения, культовые объекты (храмы и алтари), постройки оборонительного ансамбля), в заповеднике «Ольвия» имеется практический опыт проведения реставрационных работ — натурное восстановление

крепиды и насыпи кургана Еврисивия и Ареты. В последние годы были проведены консервационные работы по восстановлению частично утраченных кладок помещений Восточного торгового ряда на ольвийской агоре. Впервые за годы исследований подобные работы удалось провести на о. Березань. Здесь были законсервированы объекты теменоса Афродиты — храм, алтарь, ограда теменоса, а также объекты общественного (?) назначения, состоявшие из помещения, двора с алтарем в центре, окруженного оградой. Указанные объекты введены в экспозицию НИАЗ «Ольвия».

A.V. Buiskykh, O.S. Bieliayev, V.V. Krutilov

TO THE EXPERIENCE OF CONSERVATION AND RESTORATION IN NATIONAL HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL PRESERVE «OLBIA» OF NAS OF UKRAINE

The measures on conservation and restoration are systematically taken in the National Historical and Archaeological Preserve (NHAP) «Olbia» in order to prepare for exposition the building remains uncovered in various seasons. An experience of conducting such works is theoretically substantiated as a part of scientific and research work of the Preserve (works headed by S.D. Kryzhytskyi, V.V. Krapivina, and O.S. Bieliayev). Besides the conservation of the priority building remains excavated in the Upper and the Lower City (dwellings, public structures, cultic objects: temples and altars, and the defensive ensemble structure), there is a practical experience of conducting the restoration works in the Preserve «Olbia», namely, the life reconstruction of a krepis and a mound of Heuresibios and Arete's barrow. Conducted in the recent seasons are the conservation works on the reconstruction of partly lost laying of the rooms in the Eastern trade building at Olbian agora. Similar works were managed to be done at Berezan Island for the first time in the years of research. Conserved there, are the objects at Aphrodite temenos: a temple, an altar, a temenos fence, as well as the objects of public (?) usage consisting of a room, a yard with an altar in the centre surrounded by a fence. The objects mentioned are put into exposition of the NHAP «Olbia».